
ЗЕМЛЕУСТРІЙ І СТАЛЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

УДК 631.11:631.5

ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ЕКОЛОГІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ (ПРО ЕКОЛОГО-ТЕХНОЛОГІЧНЕ ГРУПУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ)

*КАНАШ О. П.,
кандидат сільськогосподарських наук
ДІІ “Головний науково-дослідний та проектний інститут
землеустрою”*

Розв’язання екологічних проблем землекористування, які завжди, включаючи і сучасний етап, відзначаються надзвичайною гостротою й актуальністю, базується на впровадженні через землепорядне проектування науково обґрунтованих підходів до визначення реальної придатності земель.

Ключові слова: *еколого-технологічні групи, екологія землекористування, деградація земель.*

Постановка проблеми. Еколого-економічні аспекти землекористування, попри певну увагу (щоправда, як бачимо, недостатню) з боку й науковців, і державних службовців, не втрачають актуальності й набувають ще більшої гостроти. Особливо це відчутно у підходах до визначення землепридатності, помилки в яких призводять до зростання інтенсивності деградаційних процесів.

Мета статті — обґрунтувати необхідність невідкладного вдосконалення еколого-технологічного групування земель.

Виклад основного матеріалу. Насамперед слід висловити думку, що не претендує на оригінальність: стан наших земельних ресурсів важко назвати задовільним. Можуть виникнути заперечення: на чому базуються такі висновки, коли вже понад 20 років не фіксується якісний стан земель? Дійсно, земельним кадастром передбачається складання звіту про згаданий стан кожні п’ять років, але цього не відбулося ані в 2010, ні 2005, ні 2000 роках, а у 1995 було повторено звіт 1990-го. Аргумент серйозний, мовляв, підстави для песимізму відсутні. Проте немає й доказів, і зворотної картини, що землі відзначаються позитивними зрушеннями. Така аргументація не на користь поняттю “моніторинг”, яке останнім часом постійно згадується, але належним чином практично не впроваджується. Періодичні спостереження за вмістом поживних рухомих речовин у ґрунті суті проблеми не змінюють, оскільки нездатні сформулювати уявлення про наявність та інтенсивність деградаційних процесів. Більш-менш об’єктивну характеристику останніх можуть дати спостереження, проведені Інститутом землеустрою шляхом зіставлення динаміки даних про ґрунтовий покрив (станом на 1962 і 1982 роки) на

площі 20 млн га, тобто статистично вагомій. На той час площа еродованих ґрунтів зростала за рік у середньому на 80—100 тис. га. При середньому вмісті гумусу в ґрунтах України 3,2% за досліджуваний період він знизився на 0,3%. Повністю екстраполювати наведені показники на сьогоднішній день без відповідних спостережень некоректно, але негативні тенденції є неспростовуваними. Якщо віднести їх до періоду, коли не здійснюється якісний облік або не проводяться ґрунтові обстеження (останнє — після 1991 року), то можна стверджувати, що деградаційні явища, безумовно, призводять до екологічних, а відповідно й до економічних втрат. Те, що ми нині не володіємо конкретними показниками втрат, проблеми не знімає, а швидше загострює.

Аналіз усіх причин деградації земель — окреме питання. Тому розглянемо один з аспектів — неправильне використання земель. Свого часу ми наполягали на тому, що, наприклад, з усієї гами протиерозійних заходів (гідротехнічні, лісомеліоративні, агротехнічні) найбільш економічним і дійовим є “організаційний”, який полягає в обґрунтованому виборі використання земель, тобто врахуванні їхньої об’єктивної придатності. Цій ідеї повинні слугувати еколого-агротехнічні групи, що мають чітко регламентувати доцільне й припустиме використання земель. На сьогодні існує варіант еколого-агротехнологічного групування земель, який поширений у наукових і в організаційно-методичних публікаціях і якого дотримуються при характеристиці земельних ресурсів. Цей варіант побудований на врахуванні ерозійної небезпеки земельних ділянок (масивів).

Еколого-технологічні таксони, звичайно, не можуть виокремлюватися тільки за однією ознакою — стійкістю (або навпаки) стосовно водної ерозії. Чинниками придатності є також показники засолення, солонцюватості, зволоження тощо. Але це окреме питання. Існуючий варіант групування передбачає найпотужніший і найпоширеніший фактор — ерозію. Точніше сказати — водну ерозію, оскільки дефляція має свої передумови. Невідповідність назви групування його змісту можна було б ліквідувати дуже просто: змінити назву, наприклад, на “водноерозійно-технологічне”. Але справа в тому, що чинне групування за своєю сутністю торкається, на жаль, лише частини природних і антропогенних явищ, які спричиняють водну ерозію, а інші лишаються поза увагою. Фахівцям відомо, що рівняння розрахунку обсягу змиву включає кліматичні показники, параметри довжини схилу, його крутості, коефіцієнт, який залежить від використання схилу, показники водостійкості ґрунтів. Однак чинне еколого-технологічне групування бере до уваги фактично тільки один параметр — крутість схилу.

Не зупиняючись на всій гамі показників, розглянемо ті, які характеризують ландшафти (рельєф), тобто крутість і довжину схилів, зосереджуючи увагу на тому, що їхня довжина нині практично не враховується. Деякі теоретики й практики помилково вважають, що передумови розвитку водної ерозії полягають у крутості схилів і не залежать від їхньої довжини. Таке твердження, очевидно, пов’язане з тим, що їхні дослідження (спостереження) прив’язані до обмежених територій із переважанням коротких схилів, на яких чинник їхньої довжини не проявляється. На протипагу такої тенденції пропонується розглянути стан еродованості великих територій із широким діапазоном як крутості, так і довжини схилів. Прикладом може бути частина території Степової Лівобережної природно-сільськогосподарської провінції, що припадає на Запорізьку область і включає площу семи адміністративних районів — Вільнянського, Запорізького, Кам’янсько-Дніпровського, Куйбишевського, Оріхівського, Пологівського й Токмацького. Згадана територія

охоплює понад 640 тис. га і є, безумовно, репрезентованою із статистичного погляду. Широкий діапазон геоморфологічних показників (форм рельєфу) виключає можливість випадкових необґрунтованих висновків. Базуючись на цьому, простежимо, як впливає на еродованість один із чинників, який упущений при формуванні земель першої еколого-технологічної групи. Йдеться про довжину схилів. У межах схилів крутістю 0–3° виділено чотири градації за довжиною схилів (250–500 м, 500–1000, 1000–1500 і понад 1500 м). По кожній із них визначено питому вагу різного ступеня еродованості ґрунтів (табл.).

Змитість ґрунтів на схилах крутістю 0–3° залежно від довжини схилів

Довжина схилу, м	Еродовані орні землі					
	слабозмиті		середньозмиті		сильнозмиті	
	площа, га	%	площа, га	%	площа, га	%
250–500	10 120	4,4	2710	2,1	575	0,9
500–1000	38 875	16,9	14 330	11,1	4340	6,8
1000–1500	27 375	11,9	13 430	10,4	4350	6,8
Понад 1500	22 080	9,6	13 820	10,7	5370	8,4
Разом	98 450		44 290		14 635	

Як видно з наведеної таблиці, довжина схилів великою мірою позначається на еродованості ґрунтів, яка відчутно зростає зі збільшенням протяжності схилів. Зрозуміло, що віднесення довгосхилових земель до першої еколого-технологічної групи навіть при кутах нахилу до 3° є некоректним, оскільки, наприклад, на схилах завдовжки понад 1500 м майже 20% площі припадає на середньо- й сильнозмиті ґрунти, а це несумісно з використанням земель під просапні культури. Аргументація, що, мовляв, до першої групи входять лише незмиті та слабозмиті ґрунти, не спрацьовує. По-перше, здебільшого доводиться мати справу із застарілими (понад 15–20 років) ґрунтовими картами, які не завжди відображають реальний стан ґрунтового покриву, що з моменту картографування міг перейти в еродованіший ступінь. По-друге, йдеться про тенденцію до еродованості, яка без урахування довжини схилів належним чином не фіксується.

Наведений приклад дає можливість проаналізувати наслідки нехтування суттєвими показниками рельєфу. До помилкових висновків щодо придатності земель (і відповідного віднесення до першої еколого-технологічної групи) може призвести й неврахування інших чинників, згаданих раніше (кліматичні, водостійкість ґрунтів тощо). Тому підходи до еколого-технологічного групування земель потребують належного вдосконалення, передусім, введенням ряду обмежувальних показників. Звичайно, цьому мають передувати відповідні дослідження, які дадуть змогу надати якісним поняттям кількісні параметри, що забезпечать безпомилковість віднесення певних земель до таксонів еколого-технологічного групування.

Висновки. Еколого-технологічне групування земель — дуже важливий і відповідальний захід, оскільки дає відповідь на питання про їхню об'єктивну придатність та є необхідною умовою ефективного землекористування. Цим підкреслюється актуальність удосконалення поширеного групування, яке, на жаль, бере до уваги не всі чинники, що значною мірою впливають на землекористуваність. Така ситуація може призвести до помилкових рішень, які

супроводжуються екологічними й економічними втратами. Необхідність розв'язання вказаної проблеми не викликає сумніву, як і те, що зволікання при цьому посилює ймовірність згаданих втрат, обсяги яких можуть зростати. Тому проблему слід розв'язувати порегіонально, тобто з урахуванням природно-сільськогосподарського районування, що визначене як територіальна основа оцінки й раціонального використання земель.

Список літератури

1. Временные методические рекомендации по разработке почвозащитной системы земледелия с контурно-мелиоративной организацией территории. К. : ЮО ВАСХНИЛ, — 1982. — 66 с.
2. Канааш О.П. Повертаємося до найактуальніших проблем землевпорядної науки / О.П.Канааш // Землеустрій і кадастр. — 2013. — № 3. — С. 25—29.
3. Тарарико А.Г. Почвозащитные контурно-мелиоративные системы земледелия / А.Г.Тарарико, В.А.Вергунов. — К. : Укринтэн, УкрНИИЗ, 1992. — 72 с.
4. Швебс Г.И. Теоретические основы эрозиоведения / Г.И.Швебс. — К. : Вища шк., 1981. — 224 с.
5. Швебс Г.И. Формирование водной эрозии, стока, наносов и их оценка / Г.И.Швебс. — Л. : Гидрометеиздат, 1974. — 184 с.
6. Wischmeier W.H. Relation of field-plot runoff to physical factors / W.H.Wischmeier // Soil Sci. Soc. America Proc. — 1966. — 30. — № 2. — P. 98—117.

Решение экологических проблем землепользования, которые всегда, включая и современный этап, отличаются чрезвычайной остротой и актуальностью, базируется на внедрении через землеустроительное проектирование научно обоснованных подходов к определению реальной пригодности земель.

Ключевые слова: *эколого-технологические группы, экология землепользования, деградация земель.*

Addressing environmental issues of land use, which is always, including the present stage, distinguished by extreme urgency and relevance, based on land use planning through implementation of evidence based approaches to the definition of a real land suitability.

Keywords: *eco-technology groups, environmental land use, land degradation.*

УДК 332.54

ПРОВІДНА РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО ЗЕМЛЕУСТРОЮ В ОРГАНІЗАЦІЇ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

ІСАЧЕНКО О.П.,

кандидат економічних наук, доцент,

член-кореспондент Російської академії природничих наук (РАПН)

СЬОМОЧКІН В.М.,

кандидат економічних наук, професор,

член-кореспондент Російської академії природничих наук (РАПН)

ФДБЗОУ ВПО “Державний університет із землеустрою”

Розкрито поняття, значення і взаємозв'язки раціонального природокористування й землеустрою. Запропоновано в сучасних умовах взаємно пов'язувати заходи щодо організації території та природокористування. Представлено думку, що тільки за авансованого фінансування державою процесів організації природокористування і землекористування, а також забезпечення при цьому